

*К. Ю. Комолова,
аспірант, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ КРАЇН СНД: АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У роботі аналізуються чинники, які впливають на економічну діяльність промислових комплексів. Окремо розглядаються питання побудови системи інститутів, що сприяють їх ефективному інноваційному розвитку.

The paper analyzes the factors that affect industrial complexes economic performance. Separately, the research of questions of institutions that contribute to effective innovation development is done.

*Ключові слова: інститути, інновації.
Key words: institutions, innovations.*

ВСТУП

Участь держави в економіці країни, включаючи державну частку в акціонерних капіталах, за оцінками експертів, в СНД складає близько 50%. Держава бере участь в економіці безпосередньо, через участь у державних установах і державних унітарних підприємствах, а також контролює бізнес через входження в акціонерний капітал великих компаній. Факт наявності ринкової економіки не є достатньою умовою для можливості успішного протікання інноваційних процесів. Державна інноваційна політика як складова державного регулювання національної економіки використовує єдині для всієї економічної політики методи впливу, результативність інноваційної політики визначається ефективністю взаємодії всіх інститутів, що визначають державний економічний курс.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Орієнтованість регіонального розвитку країн СНД на підвищення конкурентоспроможності виробничої сфери вимагає вироблення нових підходів

до державного регулювання інноваційного розвитку промисловості як основної ланки реального сектора економіки. Сучасний стан промислового розвитку регіонів країн СНД характеризується певним зростанням доданої вартості та поживленням інвестиційних процесів. Однак у промисловості переважають галузі з низьким технологічним рівнем, продукція кінцевого призначення в основному є неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках, а значний розрив у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів уповільнює зростання національних економік у цілому.

Багатоаспектність цієї проблеми зумовлює необхідність розробки державної регуляторної політики інноваційного промислового розвитку на регіональному рівні з пристосуванням її структури до суспільних потреб.

РЕЗУЛЬТАТИ

Заходи впливу держави на інноваційну діяльність діляться на прямі і непрямі. При цьому доцільно переважання прямих адміністративних методів впливу на

економічні процеси в періоди криз, спадів, "збоїв ринку", а на стадіях підйому економіки — непрямих, ринкових методів.

У рамках здійснення функції з регулювання правової основи функціонування економіки, держава встановлює "правила гри", формує інститути, які визначають діяльність в країні господарюючих суб'єктів. Створення інноваційної економіки вимагає формування цілісної та системної законодавчої бази. Законодавство в цій сфері представлено рядом нормативних актів.

Розглянемо приклад України. На сьогоднішній день інноваційна діяльність регламентується ЗУ "Про інноваційну діяльність". Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Згідно із цим Законом державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.

Згідно даного закону:

— інновації — це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери;

— інноваційна діяльність — це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг;

— інноваційний продукт — це результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки;

— інноваційна продукція — це нові конкурентоздатні товари чи послуги;

— інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) — це підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг;

— інноваційна інфраструктура — це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Головною метою державної інноваційної політики України є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Основними принципами державної інноваційної політики України є:

— орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки;

— визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;

— створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;

— забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;

— ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;

— здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;

— фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;

— сприяння розвиткові інноваційної інфраструктури.

Для всіх країн СНД доцільним є законодавче встановлення основних принципів державного регулювання інноваційної діяльності, яке має полягати в наступному:

— визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;

— формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;

— створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;

— захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

— фінансова підтримка виконання інноваційних проектів;

— стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;

— встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;

— підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Існування різних факторів, які впливають на економічну діяльність на рівні промислових комплексів СНД, вимагає побудови системи інститутів, що сприяють їх ефективному інноваційному розвитку, окремого розгляду цього питання в рамках інноваційного розвитку промислових комплексів заслуговують нафтохімічні промислові комплекси. Важливість галузі нафтохімії для національних економік не викликає сумніву. Система економічних інститутів повинна зачіпати всі принципові аспекти виробничої діяльності промислового комплексу, що визначають його кінцеву ефективність у цілому.

Участь держави в якості власника промислових активів посилює її вплив на національну економіку. Розглянемо приклад: частка республіканської ВАТ "Связінвестнефтехим" в акціонерному капіталі крупних республіканських виробників нафтохімічної продукції (єдиним акціонером якого є Республіка Татарстан) у ВАТ "Казаньоргсинтез" становить 26, 639%, а в ВАТ "Нижекамскнефтехим" 25, 205%. Уряд, маючи блокуючі пакети акцій підприємств, володіє істотною присутністю в органах управління підприємств, у радах директорів через своїх представників (по чотири члени ради директорів з одинадцяти на ВАТ "Казаньоргсинтез" і ВАТ "Нижекамскнефтехим" станом на червень 2011 р.). Участь республіки в акціонерному капіталі нафтохімічних підприємств у перші роки після реформ сприяла координації роботи всього нафтохімічного промислового комплексу усередині республіки, потенціал підприємств був збережений, не були допущені скорочення чисельності працюючого персоналу, що, безсумнівно, призвело б до серйозних соціальних наслідків. Це дозволило уникнути нафтохімічному промислому комплексу республіки багаторазової зміни стратегії розвитку (за даними досліджень ГУ ВШЕ у 1990-ті — на початку 2000-х років щорічно приблизно 6—8% компаній міняли основного власника, причому в першій половині 2000-х років інтенсивність переділу тільки зростала),

що могло б призвести до негативних наслідків, особливо в зв'язку з тривалістю інвестиційного циклу в нафтохімії.

Застарілість норм проектування, будівництва та експлуатації виробництв, невідповідність їх загальносвітовим стандартам, ускладнена процедура узгодження проектно-кошторисної документації — деякі з факторів, з якими економікам СНД доведеться зіткнутися найближчим часом (виняток у даному випадку складає Грузія). У результаті вартість реалізації проекту, а разом з ним і капіталомісткість продукції, що випускається, істотно підвищується, що, звичайно, відбивається на термінах окупності самого проекту. У даному аспекті, необхідно відзначити проведену урядом Російської Федерації роботу щодо вдосконалення законодавчої бази у сфері технічного регулювання з метою спрощення процедур отримання дозвільної документації на будівництво нафтогазохімічних комплексів і надання можливості застосування передових технічних норм, що відповідають міжнародним та національним стандартам розвинених країн. Ці пропозиції стосуються спрощення процедур оформлення отримання землі під капітальне будівництво, впровадження національних стандартів, технічних умов і регламентів згідно міжнародних норм, актуалізації документів, що регулюють проведення експертиз проектно-кошторисної документації тощо. Терміни прийняття цих технічних регламентів матимуть прямий вплив на реалізацію багатьох інноваційних проектів галузі.

У число пріоритетних питань слід віднести також управління в галузі безпечного використання хімічних речовин, питання підвищення ефективності законодавчого та добровільного регулювання обігу хімічних речовин, гармонізацію національних і міжнародних законодавств у відповідній області та зниження бар'єрів у торгівлі за допомогою прийняття спільних законодавчих правових актів.

У результаті розриву (після реформ) сформованих вертикальних і горизонтальних технологічних ланцюжків в СНД сировинні ресурси, переробні потужності, транспортна інфраструктура виявилися зосереджені у неафілійованих одна з одною господарюючих структур. Одночасно з цим за останні двадцять років з'явилися принципово нові виробництва, що стало можливим завдяки розширенню діючих виробництв і будівництву нових, пов'язаних з діючою загальною технологією виробництва. Механізми державної підтримки інноваційного розвитку промислових комплексів повинні охоплювати "по вертикалі" весь ланцюжок видів і сфер діяльності, починаючи з надрокористування і закінчуючи сферою споживання хімічної продукції. З урахуванням сказаного і певних цілей, участь існуючих державних інститутів розвитку в державній підтримці може варіюватися від співфінансування інфраструктурних проектів до будівництва всієї необхідної інфраструктури за рахунок держави.

Держава може і повинна координувати діяльність господарюючих суб'єктів в галузі транспорту з урахуванням розвитку первинної та глибокої хімічної переробки, брати активну участь в інвестиціях у системи транспорту сировини і продукції, експортних терміналах на принципах державно-приватного партнерства. Показовим є і зарубіжний досвід — за активної підтримки держави були побудовані нові автошляхи, мережа нафто- і продуктопроводів, необхідна інфраструктура підтримки логістичних каналів збуту продукції і поставок сировини на острові Джуронг в Сінгапурі.

ВИСНОВКИ

Більшість країн СНД не мають у своєму розпорядженні серйозних можливостей випуску сучасно-

го нафтохімічного устаткування. Країни не мають власних технологій великотоннажного виробництва більшості продуктів нафтохімії (поліолефінів, полімерів і т.д.), і, отже, устаткування повинно в обов'язковому порядку бути розглянуте закордонним ліцензіаром на придатність для реалізації впроваджуваних технологічних процесів. Об'єктивність цієї проблеми вимагає зниження і скасування мита на імпортоване технологічне обладнання, яке не виробляється в країні майбутнього використання. Паралельно з цим, однією з умов участі зарубіжних компаній в постачанні обладнання та технологій повинна стати безумовна зацікавленість і сприяння цих компаній щодо виведення одержуваної продукції на зовнішні ринки.

Однак необхідно шукати шляхи розвитку власного машинобудування, що, як видно, неможливо без розвитку вітчизняних технологій синтезу нафтохімічної продукції. Висока частка НДДКР у вартості сучасних технологій, машин і устаткування вимагає широкої державної підтримки цієї роботи.

Критеріями ринкової затребуваності інноваційних продуктів, які визначають необхідність державної підтримки, можуть виступати:

- завершеність розробки та її апробація в досвідчених умовах;
- спрямованість на вирішення великих народногосподарських завдань і міжгалузевий ефект розробки;
- повнота і завершеність технологічного ланцюжка від сировини до готової продукції;
- високі економічний та соціальний ефекти від впровадження розробки.

До числа пріоритетних напрямів державної інноваційної політики для нафтохімічних промислових комплексів може увійти розробка стратегічних деталізованих планів і проектів з підвищення можливостей промислового виробництва, особливо для малих і середніх підприємств, що виробляють спеціалізовані речовини і/або матеріали для промисловості. До завдань держави слід також віднести визначення областей, де належне використання продукції нафтохімії сприятиме вирішенню таких питань, як ефективне використання енергії, скорочення викидів парникових газів і продовольча безпека.

Державна інноваційна політика як складова частина соціально-економічної політики має бути спрямована на розвиток і стимулювання інноваційної діяльності. Ефективна державна інноваційна політика щодо підприємств нафтохімічного промислового комплексу може перетворити його на локомотив науково-технічної та інноваційної діяльності, що через міжгалузеві механізми взаємодії дозволить йому стати опорним елементом інноваційного розвитку країни.

Література:

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики/пер. с англ. А.Н. Нестеренко — М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997.
2. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://kazanorgsintez.ru/>
3. Долгопятова Т.Г. Развитие российской модели корпоративного управления в 2000-е годы: эмпирический анализ изменений на микроуровне: препринт WP1/2010/06 / Т.Г. Долгопятова. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2010.
4. Степашин С. Руки и ноги модернизации/С. Степашин//Ведомости. — № 139 (2409). — 29.07.2009.
5. ЗУ "Про інноваційну діяльність".

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.